

MAGYAR
PHILOSOPHIAI SZEMLE

SZERKESZTI ÉS KIADJA

BOKOR JÓZSEF

EGYETEMI M. TANÁR.

VII. ÉVFOLYAM.

1888. I. FÜZET.

BUDAPEST

SZERKESZTŐ- ÉS KIADÓHIVATAL : IV., KECSKEMÉTI-UTCZA 6.

A «MAGYAR PHIL. SZEMLE» ÖT IVES FÜZETEKBE, ÉVENTE HATSZOR JELENIK MEG.
ELŐFIZETÉSI ÁR EGÉSZ ÉVRE 5 FRT. EGYES SZÁM ÁRA 1 FRT.

TARTALOM.

	Lap.
1. <i>Schmitt Jenő</i> : Schopenhauer	1
2. <i>Ráth Arnold L.</i> : A chemia a positiv philosophia rendszerében	8
3. <i>Bokor József</i> : Az ébredő szabadság	20
4. <i>Szentmiklóssi A.</i> : Az idő eszméjének kifejlődése az öntudatban	26
5. <i>Kiss Mihály</i> : A gazdaszat fogalmának kifejlődése az új korban	41

Iskola.

A paedagogium, *Bokor Józseftől*. 59. A philosophia helyfoglalása iskoláink tanrendében, az 1887/8 második felében, 67. lap.

Értesítő.

Erkölciség szabadakarat nélkül. Irta dr *Öreg János*. Ismerteti: *Bokor József*. Versuch einer concreten Logik von dr Thomas Masaryk. Ismerteti dr *Buday József* 75. — Philosophai felolvasás az Akadémiában 78. — A positivismus rendszere 78. — Sajtóhibák 80.

A «Magy. Phil. Szemlét» a Magy. Tud. Akadémia támogatja ugyan, de a lap irányáért és tartalmáért csakis a szerkesztőség felelős.

MAGYAR
PHILOSOPHIAI SZEMLE

SZERKESZTI ÉS KIADJA

BOKOR JÓZSEF

VII. ÉVFOLYAM.

1888. I—VI. FÜZET.

BUDAPEST

1888.

8751

TARTALOM.

	Lap
<i>Balássy</i> Dénes: Mit tesz az megismerni	112
<i>Böhm</i> Károty: Észrevételek Brassai czikkére	338
<i>Bokor</i> József: Az ébredő szabadság	20
« A biologia a positivismus rendszerében	219
« A paedagogium	59
<i>Brassay</i> Sámuel: A philosophia fordulta	161
<i>Buday</i> József: A lélekre vonatkozó elméletek	123, 174
« A positivismus nevelési rendszere	356
<i>Janet</i> (Paul): Tudomány-e a philosophia	188
<i>Kiss</i> Mihály: A gazdaszat fogalmának fejlődése az új korban	41
<i>Kuncz</i> Ignác: Államigazgatási elvek és rendszerek	81
« Állam és társadalom	402
<i>Patrubány</i> Lukács: A-vailás eredete	429
<i>Rácz</i> Lajos: A tudományok osztályozásáról (Wundt után)	262
<i>Ráth</i> Arnold: A chemia a positiv philos. rendszerében	8
<i>Schmitt</i> Jenő: Schopenhauer	1
« Vázlatok a kategoriáknak phys.-psychologiai demonstratió- jához	205
<i>Szentmiklóssi</i> A.: Az idő eszméjének kifejlődése az öntudatban	26
« Bölcsészeti feladatok	341

Értesítő.

Öreg János: Erkölesiség szabadakarat nélkül; ismerteti *Bokor* J. 69. l. Th. *Masaryk*: Versuch einer concreten Logik, ismert. dr. *Buday* J. 75. l. Philosophiai felolvasás az akadémiában 78. l. A positivismus rendszere 78. l. *Carl du Perl*: Die monistische Seelenlehre. 133. l. *Medveczky* Frigyes: Társadalmi elméletek és eszmények 144. l. A philosophiai folyóiratokból 157, 400 i. Eug. *Schmitt*: Das

Geheimniss der Hegel'schen Dialektik. 305. *Michelet* und *Haring*: Historisch-kritische Darstellung der dialektischen Methode Hegels, 318. *Foucher de Careil*: Hegel und Schopenhauer 329. *Flügel*: Die Probleme der Philosophie 329. G. *Glogau*: Abriss der philosophischen Grundwissenschaften 330. F. *Tepe*: Ethische Abhandlungen 331. O. *Flütmacher*: Der Pessimismus in Vergangenheit und Gegenwart 331. A. *Ganser*: Alles reale Sein beginnt als Act eines intelligenten Wollens 382. Ch. *Sigwarth*: Die Impersonalien 382. F. *Ueberweg*: Geschichte der Philosophie 382. R. *Koerber*: Die Philosophie Arthur Schopenhauer's. 382. J. *Crüger*: Grundriss der Psychologie 233. *Kurt-Bruchmann*: Psychologische Studien 233. *Szlávik M.*: Bölcsészettörténet 233. Jelentés *Jean Marie Guyau* haláláról 335. *Hegelre* vonatkozó pályakérdés. *Bihari Péter* (nekrológ) 453. *Böhm Károly*: Tapasztalati lélektan 455. *Schächter*: Az akarat szabadság 458. *Maczky Valér*: A böselés előtana; ismerteti *Nemes Imre*. *Natorp*: Einleitung in die Psychologie 475. A philosophiai folyóiratokból 471. Szerk. üzenet. 476.

SCHOPENHAUER.

A philosophia történetének érdekes alakja ama férfiú, kinek századéves születésnapját (febr. 22) most ünnepeljük. Világos és szellemes stílusban írt munkáit csak életének utolsó napjaiban kezdték olvasni. Azután valósággal sensatiót keltettek és egy egész irodalmat támasztottak. Ilykép ignorálva egyrészt és, egyuttal, másrészt dicsőítve alig lett valaha philosophus.

Tekintsük most már közelebről ez író, kinek philosophiája mai nap a szó teljes értelmében divatba jött: az «akarat»-elvnek és a pessimismusnak philosophját.

Kant az a kiinduló pont, melyből Schopenhauer közvetlenül eredetét veszi. A régi metaphysikával szemben a phaenomenon világát hirdeti, mint az egyedül felismerhető. A dolgok alaplétebe, a természet létebe nem hatolhatunk, — az egyedül felismerhető szerinte a pusztá tünemények világa, azokkal áll szemben mereven és megközelíthetetlenül a «Ding an sich». Ezek szerint a külvilágba és annak alaplétebe nem hatolhatunk, a belső felfogások pedig semmikép sem jogosítanak fel megfelelő külső lét feltételezésére: a száz tallér a képzeletben nem jogosít fel arra, hogy ezen száz tallér küllétét következtessem.

E kép roppant jellemző az egész Kant-féle philosophiára nézve. Kant e szerint jogosan az ellen tör, hogy mi a belvilágnak — gyakran igen bonyolult — phantomjait egyszerűen a külvilágba vetítsük, a mint azt a Kant előtti metaphysika tette, de éppen ezen kép mutatja egyuttal, hogy Kant a philosophia tulajdonképeni positiv feladatát szemügyre sem vette. Ama szellemi működés, mely valami bizonyos kültárgynak létezését és mibenlétét itéli meg: természetismeret, természet-tudomány. A philosophia tárgya nem ezen érzéki külbehátások alapján ismeretünk körében alkotott kültárgy megítélése, hanem a szellemnek, az öntudatnak ezen adott belvilága, maga. Midőn tehát a természet-

tudósnál a tárgynak képe és annak léte mindig kettő, és számára a jelenség mindig elválk a léttől, — az eredeti a másolattól, ugy a philosophus, ellenkezőleg, alapfeladatánál fogva az adott beljelenségben birja annak létét és a keresett alapléte magát, ama létet, melyről egyedül egyáltalán szó lehet, mely önmagában hordja egyuttal a *másra* és így a mindenségre való *tényleges* vonatkozást. Mi magunk vagyunk ezen, minden elszigetelésnek, elkülönődésnek, önkényes megszakításnak saját tényében, minden ízében ellenmondó, belsejében másra vonatkoztatott lény. Amaz abstract elszigetelés, melyet a philosoph egy igen esetleges, igen önkényes, igen bonyolult gondolati tényben véghezvisz, ellenmond saját jelenségténye elemi mozzanatainak minden ízében és a philosoph, a ki belvilágának ily bonyolult alaptényét, mint ezen elszigetelt önmagábanléte, vagy ezen tiszta *subjectivitas* gondolatát, eredeti, elemi alapténynek állítja, philosophiájának principiumául szerepelteti, hasonló hibába esik, mint ama régi metaphysika. *Mi magunk vagyunk a lét és a természet, még pedig a természet legmagasabb, legbonyolultabban szervezett létező jelenségalkotása.* Az egyszerű léte tehát, mint bonyolultabb jelenségtényeink elemét, magunkban hordjuk. Így lehetséges azután egyedül tárgyas természetismeret.

Nem abban hibázott tehát a régi philosophia, hogy egyáltalán a beljelenséget a természet alaplétevel azonosította, hanem csak abban, hogy bonyolult phantomokat vetített a külvilágba, azokat a világ alaplényeinek állítván. A philosophia nem is ilyen magasabb tényeknek egyszerű *apriori* való feltételezésében oldja meg feladatát, — legyen ez most már naiv kivetítés, vagy ép oly naiv subjectiv formularismus feltételezése, a mi igen kényelmes, de egyuttal igen külsőleges és nem tárgyas, barbár eljárás, mely a kultapasztalat «anyagát» csak ugy külsőleg belé gyurja az adott «formákba», mint akár a szakács tésztaját edényformáiba. A philosoph feladata abban áll, hogy adott bel-tényeit önmagában vizsgálva, mutassa ki, mikép alakult azok egyszerű szervezete az egyszerűbb létező jelenség alaplóból, — mikép épül fel ilykép egységesen egyszerű alaplóból bonyolult beltényeinek gazdagon elágazó, tarka világa. A philosophia ezen nagy feladata lebegett tehát *Fichte*, *Schelling* és *Hegel* előtt, jóllehet még az abstractio félhomályában, midőn ők öntudatosan az *alany*nak és *tárgy*nak, a *létnek* és *jelenségnek azonosságát* proklamálták a philosophia principiumának, midőn az «abszoltnak», az ideálisnak a gondolatnak *fejlődését* a jelenség, az öntudat alacsonyabb fokaiából hirdették.

Azon kérdés merül most már fel: milyen állást foglal *Schopenhauer*, a ki olyan teljes megvetéssel nyilatkozik a fennemlített triasról, a philosophia ezen nagy feladatával szemben, és az ezen kérdésre való felelet lehet egyedül határozó philosophiája absolut értékének megítélésénél, bármilyen érdemeket szerzett légyen különben magának Schopenhauer a philosophia népszerűsítése, a philosophiai gondolkodásnak szélesebb körökben való terjesztése által. Schopenhauer az ismeretelméletben lényegesen Kanti álláspontot foglal, hangsúlyozván, hogy szemléleteink és gondolkodási alakjaink világa csakis alanyi tüneményvilág. Kiemelendő azonban, hogy az intelligentia és az agyszervet lényeges összefüggésére utalt, és az intelligentiát ugyszólván az agyszervezetbe helyezte. Ezen vonatkoztatás a szervezetre nagy érdemeül betudandó Schopenhauernek, mert ezzel azon végpont felé utalt, melyet Fichte, Schelling és Hegel még nem láttak, bár azok hasonlíthatlanul mélyebben hatoltak a szellemi beltények lényegébe. Milyen sekély itt Schopenhauer, miképen marad a szellemi tények csillogó felületén világnézete, az onnét tűnik ki, hogy ő egyrészt a Kant-féle aprioritások külső formularismusát egyszerűen lényegében megtartja, és másrészt, tekintet nélkül a szellemi tények bonczolgatására, egészen a régi naiv metaphysika eljárási módja szerint egy reálprincipiumot állít fel, az «*akaratot*», melyben ő a keresett «*Ding-Ansich*»-ot és a világ ős lényét véli felismerhetni. Schopenhauer itt az emberi öntudatos, indokolt, akaratjelenségét chaotikusan vegyíti össze a természeti működésnek elementaris, szellemi öntudatot nélkülöző nyilvánulásaival és ezen alapfelfogását világosan, határozott alakban nem fejt ki. Geniálisnak mondható ezen felfogás mindazonáltal, a mennyiben ennek jelentése az akarna lenni, hogy saját beljelenségeink elemi tevékenység-mozzanata azonos a természet őstényével és elemi őslényével. De itt emlékeztetnünk kell arra, hogy az akaratot, mint az ember őslényegét, már Schopenhauer előtt, éppen az általa oly megvetéssel említett *Fichte*, a «*Bestimmung des Menschen*» czimű munkájában állította. Másrészről Schopenhauer megint *Plató* eszméihez folyamodik, azokat ép oly örök őslényeknek állítván, egészen a görögök naiv módjára regélvén, hogy az ős «*akaratot*» ezeket fokozatosan valósítja a lét különböző alakjaiban, fajaiban, egyéneiben. Az eszmék örök változatlansága, azok idealis nyugalma a végcél, melyet az örökké nyughatatlan akarat magának kitüze, valósítandó azt legmagasabb szerves alakításában, az emberi öntudatban. Az eszmék nyugalma azonban itt absolute össze nem

egyeztethető ellentétben állván az akarat nyugtalanságával, ezen akarat csakis saját kioltásában, önmegsemmisítésében leli végeczélját. Az eszmék elvont világa így örökké külső, mythosyszerű viszonyban marad az akaratral és a tények reális világával szemben. Az akaratnak megszabadulása csakis önfeloszlása, önmegsemmisítése: ezéja a nirvana. Schopenhauer philosophiája elméleti részének alapfogyatkozása nem abban áll, hogy különböző philosophok által képviselt elveket saját tanában tüntet fel, hanem hogy azok egységét állítván, annak szükségét sem érzi, hogy ezen egység tudományos előállítását meg is kísérelje. Ha a szervezet az akarat alkotása és a gondolati apriori alakok, így szervezeti alakulások, akkor egyrészt a gondolati alakok szervezeti alapjának feltüntetését meg kellett volna kísérelnie, és másrészt az eszmék felfogástényében az akaratot is mint őselemet felmutatnia. De a tények tárgyias kutatásának utját állította ama felületes és haszontalan, nem tudományos feltevés, hogy azok pusztja jelenségek, mert hisz azok így mint hazug, illuzorius csalárd képek önmagukban éppen alaplényüket fel nem tüntetik, mely mint *obscur*, rejtett alapqualitás, ellentétben áll velük, a tüneményekkel. A Kant-féle illuzionismus ilykép következményeiben valódi alakjában mint *obscurantismus* mutatkozik, mely ép oly alkalmas, minden babona kísértetszerű alakjainak üres, lappangó «lehetőségét» megóvni, mint a szellemi bel-tények jelentkező, nyilvánuló igazságát a kutatás szemei előtt elfátyolozni, midőn az az adott jelenség létező alaplényét szemfényvesztő módjára alapsophismájával előttünk eltüntetni és elburkolni igyekszik. Igen jellemző és igazolt, tehát, Kantnak ama mondása, hogy tana az ismeretnek megsemmisítése, hogy a «hitnek» szabad tere nyíljk.

Schopenhauer tehát nem a philosophia egy új korszakának meg-alapítója, nem a jövőnek prófétája, hanem a *philosophiai reactiónak ki-magasló alakja, a régi metaphysikának utolsó jelentékeny képviselője*. Az emberi természet egészben, nagyban nagyon conservativ. Olyan felfogásmódozatok, melyek sok évezreden át mélyen vésődtek be, melyekre átöröklés utján ugyszólván már emberek agyveleje előkészítettett, azon esetben is, ha azok korszaka már az hanyatlóban volna, a régi világnézet egy kiválóan tehetséges hive által a haldoklásból váratlanul új életre gerjesztve, épen ezen mély ősi begyökerezés folytán, az emberek töme-gére gyakran oly gyujtólag szoktak hatni, és annyi fanatikus hivekre akadnak, a mint az, ily alakban, valósággal a jövő felé törő, valóban, korszakot alkotó eszméknél soha sem áll hát be. Ilyen reactionárius alak

volt egykor a kereszténységgel szemközt az *islam*, a ki a régi hatalmas eszme fenségét az önfeláldozó emberi szeretet eszméje felett kivívni akarta, — a ki alapítójának halála után villámgyorsasággal messze kelettől nyugatig meghódította magának a világot és a kereszténységet mindkét oldalon végveszélylyel fenyegette. De csak rövid ideig, hogy azután csakhamar hallatlan hanyatlásnak és korhadásnak induljon.

Schopenhauer az *önmagában* minden fejlődést és kifejtést nélkülöző és ilyformán titokzatos és mystikus phantomszerű reálprincipium uralmának hirdetője. És ilyen naiv és egyuttal hitrejtelmes feltételezéssel közös alapon áll sok évezredek multnak minden mythologiai és naiv metaphysikai alapfelfogásaival.

Igy tekintve, az emberi culturfejlődés még nagyobb perspectivájában szemlélhetjük Schopenhauer philosophiáját. Midőn Schopenhauer az eszményt merev ellentétben látja az akarat küzdelmével és legmagasabb eszményének valószínűségét az akarat önmegsemmisítésében, a *nirvanában* látja nemcsak az őt megelőző három nagy philosophussal száll szembe, hanem a legélesebb ellentétbe lép magával a *kereszténység* nagy cultureszméjével.

Az emberiség fejlődésének folyamában, szükségképeni ellentétbe lép primitív érzéki őslétének elemi alapjával. Tetőpontját éri el ezen ellentét, midőn az ember az abstract gondolkodás sublim phantombjában egy magasan kifejlett szervezet egységes ösztényében előtűnő összjelenségeihez felemelkedik. A szellemnek ezen nagy távlatában aetherikus ködben mosódik el az eleven, egyedi érzéki alakítás, mely mindezen szellemi alkotások alapelemét képezi, mint a kő a völgyben a Hymalaya magaslatáról. Így támad az *eszményinek* és az *érzéki valóságoknak*, az *egyedinek* és *universalisnak* ellentéte; így idegenedik el a szellem a természettől, óriási belső disharmonia támad és roppant szakadás vonul keresztül az egész emberi lényen. Ez az *ismeretnek erendő büne*.

Az antik philosophia feladata volt, hogy felemelkedvén a gondolat ezen tiszta aetherjébe, tökéletessé tegye ezen belső meghasonlást, mely az antik világ önfeloszlására vezet. De a modern philosophia csak a *kereszténységben*, képies alakban, a teremtőképzelet által nyújtott, nagy eszmének megvalósítása. A modern philosophia célja a szellemi és gondolatnak feloldása elemi érzéki alaplényében, az *eszmének megtestesítése és megérzékitése*, a *logosnak hussá és vérré válása*, az

abstractió felhőiben *elrejtőző* isteni és ideális lénynek emberi érzéki alakban való *nyilvánulása*. Ez az önmagában meghasonlott emberi lénynek önmagával való kiengesztelése, az ismeret legmagasabb céljának valószínűsítésével egyúttal az ember belső harmoniájának létesítése, mely az eszményit az érzéki léttel összeforrasztván a szelleminek érzéki, eleven alakban való felismerését és a természetnek ideális átszellemült felfogását valószínűsíti. Ez a mindent összeűző közös alaplény feltüntetése és a képzelet zsarnok és aristokratikus phantomjainak feloszlása és lerombolása. Ez a szellemi cultura, az egyenlőség és a szeretet valószínűsítése.

Ez a *humanismus* a régi korlátlan «isteni» önzéssel szemben; ez az emberi önfeláldozás eszméjének fensősége a határtalan uralomvágy régi barbar agyrémei felett. Ez az *igazság megismerése, mely szabaddá tesz bennünket*. Ezen eszmével száll szembe *Schopenhauer* kétségbeesett és tehetetlen tagadással. Az eszmevilág örök harmoniája és nyugalma nála nem ereszkedik le soha az életbe, hanem feloszlik sublim aetheri magaslatának fagyos, üres, élettelen semmisségében, a *nirvanában*.

Hiányzik nála azon belső eszményi harmonia, mely önfeláldozó szeretettel el tud merülni az emberiség örök életébe, abban lényegének örök valószínűsítésát és feltámasztását látván, felemelkedvén így a fájdalom és a halál fölött. *Schopenhauer* itt *Christus* ellenében *Buddha* tanát vallja. Szerinte egy lény vagyunk ugyan ezen elvont östény tátongó, sötét mélységében elmerítve, — egy a halálban; de nem egy a szellemi jelenség eleven, világló valószínűsítésében.

Az önmagát elkülönítő korlátolt, önmagába zárt egyéni akarat hypochondrikus szűkkeblűséggel folyton a személyes fájdalmak felett eszmélkedik és ezen kislelkű, bornirozó töprenkedést teljes joggal már önmagában a legnyomorúságosabb állapotnak felismervén, végre ezen *nirvanában*, mint egy tátongó ürben elmerül. Midőn pedig minden küzdelmet a valóban fennálló bajok ellenében illusoriusnak és céltalannak állít, antisocialis, culturelles jellemét nyíltan bevallja. Illuzorius és célatlan, ennél fogva, és az alapfelfogásnál fogva, az emberi «részvétnek» minden hangsúlyozása.

Jellemző *Schopenhauer*ra nézve az, hogy a szabadság elvével ellentétben ő a politikai tekintetben is az absolutismus szószólója. A nyugati cultura haladó ideális törekvése ellenében életunt tétlenségben, a *nirvanában* való elmerülés volna tehát a végezől, mely *Schopen-*

hauer előtt lebeg: *keletázsiai lethargia* tehát a czél, mely felé mi is indulnánk, ha Schopenhauer szellemi vezérünk lehetne és nem pusztán a reaktionarius visszaesés muló alakja volna.

Ezen keletázsiai mystikával szemben, melyet Schopenhauer nálunk meghonosítani akart, a nyugati cultura meg fogja testesíteni az eszmét és a gondolati világ titkait felderíteni eleven, érzéki alakban. Ezen eszme, mint a mindent átható és éltető nap, a mystika ködét és az abstractió jégkéregét felosztatván és mindent új szellemi életre ébresztvén, szembeszáll Kelet-Ázsia mystikus homályával a szellemi megmerevedés és halál éji kísérteteivel. És Christus győzni fog Buddha felett.

Schmitt Jenő.